

TÜRKİYE'DE YAŞLILIK VE YAŞLILIKLA YÜZLEŞME ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON ELDERLINESS AND CONFRONTATION WITH ELDERLINESS IN TURKEY

Nagihan ÇETİN*

ÖZ: Doğumla başlayıp ölüme kadar devam eden yaş alma süreci, kültürler tarafından farklı zamanlarda, değişik biçimlerde anlamlar yüklenerek değerlendirilmektedir. Türk düşünce yapısı genel olarak insanların yaş aralıklarına birtakım gereklilikler yüklemiş ve bu insanların bu gereklilikleri yerine getirmesini bekler mahiyettedir. Bu düşünce sistemi dilde kendisine geniş bir yer bulmuştur. Türkçedeki atasözleri, deyimler ve özlü sözler gibi kalıplaşmış ifadeler insanların yaşlarıyla ve yaşlılık dönemleriyle yüzleşmelerini ister mahiyettedir.

Bu çalışmada ilk olarak yaşlılığın Türkiye'deki hâkim olan düşünce yapısındaki yeri genel hatlarıyla ortaya konulmuş; sonrasında bireyin yaşlılığa bağlı olarak kendisinde meydana gelen değişiklikleri kabul etme sürecinde önemli bir kavram olarak görülen yüzleşme kavramı açıklanmıştır. Çalışma Türkiye Türkçedeki atasözleri, deyimler ve özlü sözlerden seçilen örneklerin yaşlılıkla yüzleşme bağlamında incelenmesi ile devam etmiştir. Çalışma neticesinde, Türkiye'de yaşlılığın bireyin yüzleşmesi gereken bir süreç olarak görüldüğü, bu düşüncenin dile de aynı şekilde yansımının bireyin psikolojik olarak bu süreci kabul etmesine katkı sağladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, yüzleşme, rol kuramı, aile türleri, bağdaşık aile.

ABSTRACT: *The aging process which begins with birth and continues until death, has been evaluated by the cultures in various forms of meanings at different times. Turkish frame of mind generally imposes some requirements on age scales of people and it expects those people to fulfill these requirements. This thought system has found a wide place in the Turkish language. Stereotyped statements such as proverbs, idioms and apothegms in Turkish expect people to face their ages and elderliness.*

In this study, firstly, the place of elderliness in terms of dominant mindset in Turkey is exhibited with the main lines; then, the concept of confrontation which is seen an important notion in the process of accepting the changes experienced by the individual depending on aging is explained. The study continues with analysis of examples selected from proverbs, idioms, and apothegms in Turkish in the context of confrontation with elderliness. As a result of this study, it is obtained a result that elderliness is seen as a process that individuals need to confront, and that reflection of the thought to the language contributes to the individual's acceptance of this process psychologically.

Keywords: *Elderliness, confrontation, theta grid, family types, coherent family.*

* Dr. Öğretim Üyesi – Antalya AKEV Üniversitesi/Antalya – nagihan-cetin@hotmail.com
(ORCID ID: 0000-0001-5098-2573)

Giriş

Kelime olarak “Bir olayı ileri sürenle, inkâr eden kimseler yüz yüze gelerek sözlerini tekrarlamak; yüz yüze gelmek; farkına varmak, iyice anlamak”(TDK, 2005: 2216) ifadeleriyle açıklanan yüzleşmek fiili, tüm bu anlamlarının yanında insanın başlangıçta kabul etmek istemediği bir olayı, durumu, değişikliği zamanla kabul eder hale gelmesi olarak da tanımlanabilir. Bireyin bir durumu, olayı ya da değişikliği kabul etmesi, benimsemesi, bir bakıma o şey ile yüzleşmesi, bireyin hayatını bu gerçeğe göre şekillendirmesini kolaylaştırıcı bir işleve sahiptir.

İnsan hayatında doğumdan başlayarak bir süreç halinde devam eden yaşlanma olgusu da bireylerin yüzleşmesi gereken bir durumdur. Bireylerin kendilerinde oluşan fiziksel, psikolojik ve zihinsel değişiklikleri kabul ederek hayatlarını bu doğrultuda şekillendirmeleri kültürler aracılığı ile toplumlar tarafından teşvik edilmektedir.

Kuramsal Çerçeve

İnsan hayatının ileri yaş dönemleri olarak nitelendirilebilecek olan yaşlılık dönemi, birçok kuramcı tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerin bir kısmında yaşlılık, kişilik gelişiminin bir parçası olarak görülürken bir kısmında yaşlılık, artık kişilik gelişiminin sonlandığı bir dönem olarak ele alınmıştır. Örneğin “Freud, kişilik gelişiminin üst benliğinin ortaya çıktığı altı yaş civarında sona erdiğini söylerken Erikson kişilik gelişiminin kişinin yaşamı boyunca devam ettiğini belirtir (Özdemir vd., 2012: 571).

Erikson, insanın kişilik gelişiminin genetikle birlikte sosyal çevresi ile ilişkileri neticesinde şekillendiğini ifade eder ve bu sebeple Erikson’un kuramına da psiko-sosyal gelişim kuramı adı verilir. Erikson, bu kuramda insanın psikososyal gelişimini sekiz evreye ayırır.

Evreler	Yaş Aralığı	Çatışmalar
1. Gelişim Evresi	0-1,5 Yaş	Temel Güven Karşısında Güvensizlik
2. Gelişim Evresi	1-3 Yaş	Bağımsızlık Karşısında Utanç ve Şüphe
3. Gelişim Evresi	3-5 Yaş	Girişimcilik Karşısında Suçluluk
4. Gelişim Evresi	5-11 Yaş	Üretkenlik Karşısında Küçük Görülme- Aşağılık Duygusu
5. Gelişim Evresi	12-19 Yaş	Kimlik Kazanımı Karşısında Kimlik Karmaşası
6. Gelişim Evresi	20-30 Yaş	Yakınlık Karşısında Yalnızlık
7. Gelişim Evresi	30-60 Yaş	Üretkenlik Karşısından Durağanlaşma
8. Gelişim Evresi	60 + Yaş	Benlik Bütünlüğü Karşısında Umutsuzluk

Bu gelişim evrelerinden çalışma konumuz ile doğrudan ilgili olan sekizinci gelişim evresidir. Bu evre, benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk

olarak nitelenir ve bireyin bu evredeki mutluluğu ve başarısı, bu evreye gelene kadar geçirmiş olduğu evrelerdeki mutluluk ve başarısıyla, söz konusu bu evreyi kabul etmesi, ona uygun davranması; bir diğer ifadeyle bu evredeki yaş ve yaşa bağlı, fiziksel, ruhsal ve çevresel değişikliklerle yüzleşmesine bağlıdır.

Türkiye’de Yaşlılık Algısı

Türkiye’de yaş konusunda toplum, insanların kendisi ile barışık olmasını ve insanlardan yaşının gerektirdiği düşünülen şekilde davranmasını beklemektedir. Bu yapı içerisinde küçüğün büyük gibi davranması, büyüğün çocuklaşması ya da yaşlının genç gibi olmaya çalışması istisnai durumlar haricinde kabul edilebilir değildir. Kültür, insanların yaşlarıyla yüzleşmesini, yaşlarını kabul ederek içselleştirmelerini ve bu doğrultuda hayatlarına devam etmelerini bekler ki bunun aksi bir durum kimlik bunalımına ve çatışmaya sebep olmaktadır.

Türkçedeki atasözleri, deyimler ve özlü sözler gibi kalıplaşmış ifadeler, düşünce yapısındaki insanların yaşlarıyla ve yaşlılık dönemleriyle yüzleşmelerinin istenmesinin dile dökülmüş halidir. Türkiye Türkçesi üzerinden örneklendirilirse, yaşı oldukça ilerlemiş insanlar için veya onlar tarafından kullanılan “*yaş yetmiş iş bitmiş, artık bizden geçti*” gibi ifadeler aynı zamanda bu yaş grubundaki insanların artık yaşlarına göre davranmaları ve toplumun da bu insanlardan yaşlarına uygun beklentiler içerisinde olmaları gerektiği fikrinin bir tezahürüdür. Bu beklentilerin dışında davranış sergileyen insanlar toplum tarafından, “*Yaşından başından utan, kart zampara, saçından sakalından utan, saçından başından utan*” gibi ifadelerle eleştirilmektedir. Yaşlılık dönemi aynı zamanda hayatın geçmiş döneminin muhasebesinin yapılacağı ve gençlik yıllarının kıymetinin bilineceği bir dönem olarak da düşünülmektedir. Dildeki “*Gençliğin kıymeti ihtiyarlıkta bilinir*” şeklindeki atasözü bu anlayışı özetlemektedir.

Türkiye’de yaşı ilerlemiş, orta yaşları geçmiş insanların yavaş yavaş bu dünyadan el etek çekerek “*öbür dünya*” için hazırlık yapmaları gerektiği düşünülmektedir. Bu insanların aynı zamanda dualarının kabul olacağına, onlara yardımda bulunmanın insanın kendisine pozitif yönde etki edeceğine ve devridaim içerisinde, insanların bugün yaşlılara nasıl davranırlarsa kendileri yaşlandıklarında da kendilerine o şekilde davranılacağına inanılmaktadır. Bu düşüncelerin bir uzantısı olarak da bu tür insanlara saygınlık yüklenmekte, toplumun bu insanlara saygı göstermesi teşvik edilmektedir. Toplu taşıma araçlarında yaşlılara yer verilmesinin beklenmesi, bir ortama yaşlı biri girdiğinde ayağa kalkılarak o kişiye yer gösterilmesi, hastanelerde altmış beş yaş üstü kişilere öncelikli sıra verilmesi, toplu taşıma araçlarının bu kişilere ücretsiz hale getirilmesi gibi uygulamalar bu doğrultuda düşünülmeli gereken bir kısmı devlet eliyle desteklenen toplumsal uygulamalardır.

Türk kültüründeki “Ak Sakallı İhtiyar” motifi de yaşlılığa yüklenen olumlu anlamların bir göstergesidir ve bu anlam yüklemde atalar kültürünün önemli bir etkisi vardır. Kültür içerisinde aksakallı ihtiyarların, dedelerin, yaşlıktan beli bükülmüş ninelerin dualarının kabul olacağına inanılmaktadır. Dede Korkut, Mevlana, Nasreddin Hoca gibi kültürün şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan kahramanların sözlü anlatılarda yaşlı olarak betimlenmesine bağlı olarak görsel sanatlara bakıldığında da söz konusu kişilerin ak saçlı, sakallı, yaşlı kişiler olarak resmedildikleri görülmektedir. Kültür içerisinde, rüyalarda insanlara yol gösteren, onların işini kolaylaştıran kişiler de yaşlı olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda âşık edebiyatında uykuya dalan âşığa rüyasında bade içiren, âşığın sevdiği değilse “pîr” adı verilen yaşlıdır. Usta çırak ilişkisi içerisinde bir işin ustasından işi öğrenme sürecinde etkin olan “el almak” anlayışındaki el alınan ustalar ve meslek pirleri de yaşlı kişiler olarak nitelendirilmektedir.

Yaşlılıkla ilgili tüm bu olumlu algıların şekillenmesinde İslam dininin yaşlılara verdiği değer de önemli bir etken olarak görülmektedir. İslam dini, Türklerdeki atalar kültü anlayışını bir adım daha ileri götürmüş ve yaşlılara saygının dinin bir gereği olarak kabul görmesini sağlamıştır. Kur’an-ı Kerim’deki bir ayet, İslam’ın yaşlılara bakış açısı noktasında bağlayıcı bir hüküm olarak görülmektedir. Söz konusu ayet, “Rabbin, O’ndan başkasına kulluk etmemenizi ve anne-babaya iyilikle davranmayı emretti. Şayet onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlılığa ulaşırsa, onlara: ‘Öf bile deme ve onları azarlama; onlara güzel söz söyle” (İsra Suresi, 23. Ayet).

Yaşlılıkla Yüzleşme

Yaşlılıkla ilgili olarak “olumlu” ifadesiyle tanımlanabilecek yukarıda sözü edilen durum, kabul ve sözlerin yanı sıra çoğu kez yaşlılık ve ölüm arasında bir bağlantı kurulmakta ve bu bağlantıdan dolayı kimi insanlar yaşlılığı kabul edememekte, kendilerine ya da sevdiklerine yaşlılık kavramını konduramamaktadırlar. Bu kişiler, bazı durumlarda ısrarla yaşlanmadıklarını, hâlâ genç olduklarını kanıtlamaya çalışmakta, bir diğer ifadeyle yaşlılıkla yüzleşememekte ve bu yüzden de toplumdan tepki görmektedirler. Her ne kadar “Uzun yaşam istendik bir durum olsa da yaşlanma hoşlanılmayan, kazançtan çok kayıplarla anılan bir süreçtir. Yaşlanma süreci ve ileri yaş, insanlığın doğal beklendik bir dönemi olmasına karşın halen kabullenilmesi zor farklı tutumlarla değerlendirilen bir olgudur” (Bodner, 2009: 1007). Yaşlanma süreci beraberinde kişinin kendisinde ve yaşantısında fiziksel, ruhsal, sosyal ve psikolojik olarak pek çok açıdan değişimleri getirmekte ve bu değişimleri kabul etmek her zaman ve her insan için kolay bir süreç olmayabilmektedir. “Puer Aeternus için bu, Dorian Gray’in resimdeki adam olarak kendisi ebedi gençliğini sürdürmesine rağmen, karşısına yaşlanmış portresi çıkarıldığında hissettiği şeye benzer” (Tomley, 2017: 49). Yaşlanma sürecinin ilerlemesiyle “Zihin gözümüzle ölümün yansımasını ufukta görürüz ve nihayetinde, hiç de ölümsüz olmadığımızı duyumsarız. ... Jung dönüp yüzleşin der. Evet yüzleşin,

diye teşvik eder Erikson... Varoluşçu psikoterapist Irving Yalom 'Yüzleşmenizde size yardımcı olabilirim', der. 'Her anı, ölümün tümüyle farkında olarak yaşamak kolay değildir. Gözümüzü güneşe dikmeye çalışmak gibidir bu: Ancak bir yere kadar dayanabilirsiniz.' Yalom ise ... 'Ölümün fizikselliği bizi yok etse de, ölüm düşüncesi bizi kurtarabilir'" (Tomley, 2017: 49) diyerek bir çıkış yolu sunar.

Toplumun, bireylerin yaşlarına uygun rolleri sergilemelerini beklemesi de yaşlanma olgusuyla yüzleşme ve durumu kabullenme noktasında teşvik edici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. "Rol Kuramına göre, "Yaş normları yaşla ilgili bir insanın yapabileceği veya yapması gereken şeylerin kapasite ve sınırlılıklarının varsayımdır." (Akçay, 2011: 31). "Örneğin yaşlı dul bir kadının kendinden en az beş ya da on yaş küçük bir erkekle flört etmesi, aile üyeleri ve sosyal çevresi tarafından hoş karşılanmaz ve [kadın] bu kişiler tarafından uyarı alır. Toplumsal rol, bireyin davranış kalıplarını belirleyen temel etkenlerden biridir. Bireyler yaşamlarında, öğrenci, anne, eş, evlat, iş kadını, büyükanne gibi çeşitli roller oynarlar. Bu roller, bir kişiyi sosyal bir birey olarak tanımlar ve benlik saygısının temelini oluşturur." (Akçay, 2011: 30; Kuruoğlu ve Salman, 2017: 5). Yine "Etiketleme Kuramına göre "Yaşlı insanlar toplum tarafından nasıl sınıflandırıldığı ve tanımlandığına göre düşünürler ve hareket ederler." (Akçay, 2011: 61). Yaşlı bireyler başta olmak üzere her yaş kategorisindeki kişiler sosyo psikolojik kimliklerini diğerlerinin kendilerine karşı tepkilerine göre tanımlar (Kuruoğlu ve Salman, 2017: 5). Türkiye'de de insanlar, yaşlarının gerektirdiği şekilde davranmadıklarında kınanmakta, çeşitli sosyal normlarla onlara tepki gösterilmektedir. Bu durumun bir göstergesi olarak yaşı ilerlemiş bir erkeğin çapkınlık yapması dilde "*kart zampara*" sözü ile tanımlanmakta; erkek, kendisinden oldukça küçük yaşta bir kız ile sevgili olması ya da evlenmek istemesi durumunda "*O senin kızın yaşında*" sözü ile, genç bir kız da yaşı kendisinden oldukça büyük bir erkek ile sevgili olur ya da evlenmek isterse "*O, senin baban yaşında*" denilerek eleştirilmektedir.

Türkiye'deki medya temsillerine bakıldığında ise yaşlılığın ölümü çağrıştırmayı fikri somut bir şekilde gözlenmekte ve yaşlılıkla yüzleşmeden kaçınma isteği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. "Delloff (1987: 12) yaşlı nüfusun medyada fazla görünür olmamasının, nedeninin de yaşlılığın ölümü çağrıştırması ve insanların bunu görmek istememesi olduğunu ifade eder (Kuruoğlu ve Salman, 2017: 6). Türkiye'deki televizyon dizileri ve sinema filmleri incelendiğinde yaşlı olarak isimlendirilebilecek altmış yaş üstü oyunculara oldukça az yer verildiği görülmektedir. Bu kişiler söz konusu yapımlarda genelde yardımcı karakter ya da figüran olarak rol almakta, nadir durumlarda başrol olmaktadır. Dizi ve sinema filmlerinde yaşlı karakterler temelde başrol oyuncularına yardım eden, onlara yol gösteren iyi karakterler, onlara kötülük yaparak onları engellemeye çalışan kötü

karakterler ve filmde veya dizide yer alan ama olay akışında bir işlevi olmayan karakterler olarak görülmektedir.

Yaşlıların Türkiye’de medyadaki temsilleri konusunda Şule Yüksel Özmen bir çalışmasında medya temsillerini birçok kategoride değerlendirmiştir. Özmen, televizyon dizilerinde ve sinema filmlerinde genellikle işe yaramayan, kendi kendisine yetemeyen kişiler olarak temsil edilen yaşlıların reklam filmlerinde mutlu, bir arada olunmak istenen kişiler olarak temsil edildiklerini, komedi türü yapımlarda ise yaşlıların stereotipleştirilerek sunulduklarını, gazete haberlerinde yaşlıların özellikle tıbbi konularla bir arada yer aldıklarını belirtmektedir (Özmen, 2013: 114-117).

Temsilin gerçeği yansıtırma gücü tartışmaya açık bir konu olmakla birlikte, peyder pey medyada bu temsillerin yer alması ve yaşlı insanların ekonomik hayattan yavaş yavaş çekilmeye başlaması toplumdaki yerlerinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Yaşlı insanların bir kesimi kendilerini “ayak bağı” olarak görerek olumsuz bir psikolojiye bürünmektedirler. Çocukları istemese bile kendilerini, çocuklarına yük olarak gören yaşlı insanların bir kısmının gönüllü olarak huzur evlerine ya da yaşlı bakım merkezlerine yerleşmeyi tercih etmesi bu düşüncenin bir yansımasıdır.

Diğer taraftan yaşlı insanlar, özellikle kendilerine yetip torunları ile de ilgilenilecek durumda olanlar, büyükşehirlerde yaşayan aileler için bir destek olarak görülmektedir. Karı kocanın iş hayatında olduğu ailelerde çocuğun bakımı, ekonomi ve güven açısından bir sorun teşkil etmektedir. Bu noktada çocukla ilgilenilecek yaşlı da olsa bir aile üyesinin olması anne-babayı hem ekonomik açıdan hem de bir yabancı bakıcıya çocuklarını emanet etmeye karşın güven açısından rahatlatmaktadır. Bu durumun, özellikle büyük şehirlerde evli üye sayısına göre aile türlerinde, “geniş aile” ve “çekirdek aile”nin yanında “bağdaşık aile” olarak adlandırabileceğimiz bir aile türünü de ortaya çıkardığı söylenebilir. Bağdaşık aile kavramı, birtakım konularda birbirine bağımlı iki aileyi tanımlamak için kullanılmıştır. Buradaki ailelerin biri anneanne ve dede ya da babaanne ve büyükbabadan oluşurken diğeri bu ailenin çocuğu, onun eşi ve onların çocuklarından oluşmaktadır. Kadın ve erkeğin çalışma hayatında yer almasıyla kısaca dedeneden oluşan aile torunlarına gündüzleri bakmaktadır. Özellikle büyükşehirlerde ulaşımın sıkıntılı olması sebebiyle genelde bu iki aile birbirine yakın oturmaktadır. Torun gündüz dede-ninesiyle gece anne-babasıyla kalmaktadır. Bu ailelerden birinin tatile gitmesi, misafirliğe gitmesi ya da kendi arkadaş grubuyla bir etkinliğe katılması ancak diğer ailenin müsaitliği ile mümkündür.

Sonuç

İnsan hayatının doğal bir evresi olan yaşlılığa Türkiye özelinden bakıldığında görülen tüm bu algı ve uygulamalar, kültürün her zaman uyum değil bazen de çatışma olduğunu ve zaman, mekân ve diğer şartlar bağlamında şekillenen dinamik bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü “aynı” kültür bir taraftan yaşlılıkla yüzleşilmesini teşvik ederken diğer taraftan yaşlılıktan ölümü çağrıştırmaları sebebiyle korkmayı ön plana çıkarmaktadır. Atalar kültü, pir, aksakallı anlayışlarıyla kutsanan yaşlılık ve yaşlılar zaman içerisinde ekonomik olarak üretici değil de sadece tüketici konumuna geçtiklerinde istenmeyebilmektedir. Fakat yaşlı insanlar, ihtiyaç halinde ise aynı evde değilse bile yakın oturulması istenen kişiler olabilmektedirler. Tüm bu düşünce ve uygulamalar karşısında yaşlı insanların çıkar yolu yaşlılıkları ile yüzleşmeleri olurken, psikoloji gibi kültür de, bu yüzleşmeyi, kabullenmeyi isterken, teşvik ederken özellikle günümüzde yaşlılarla birlikte gençlerin de hem yaşlılıkla hem de yaşlı insanlarla yüzleşmeleri, söz konusu durumu ve kişileri kabullenmeleri kaçınılmaz bir gereklilik olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçay, C. (2011). *Yaşlılık: Kavramlar, kuramlar ve yaşlılığa hazırlık*. İstanbul: Kriter.
- Bodner, E. (2009). On the origins of ageism among older and younger adults. *International Psychogeriatrics*, 21 (6), 1003-1014.
- Delloff, L. M. (1987). Distorted images: The elderly and the media. *Christian Century*, 7-14.
- Hooyman, N. - Kiyak, A. (1991). *Social gerontology: A multidisciplinary perspective*. Washington: Allynand Bacon.
- Kuruoğlu, H.- Salman, S. (2017). Medyada yaşlılık ve Türk sinemasında yaşlılık temsili. *Abant Kültür Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, 1-23.
- Mandıracıoğlu, A. - Lüleci, N. E. - Özvurmaz, S. (2017). Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri’nde toplumun yaşlılara yönelik görüşleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, C. 10, S. 2, 76-86.
- Özdemir, O. - Güzel Özdemir, P. - Kadak, M. T. - Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikolojide Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566-589.
- Tomley, S. (2017). *Freud bu işe ne derdi?*. (Çev.: Devrim Çetinkasap), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Yüksel Özmen, Ş. (2013). Türk kültüründe yaşlının yeri ve medyayla yaşlılığın değişen konumu. *Millî Folklor*, S. 100, 110-119.